

EFES MÜZESİ'NDE KORUNAN ROMA DÖNEMİNE AİT BİR GRUP STRİGİLİS

Taylan DOĞAN – Kahraman YAĞIZ*

ABSTRACT

A Group of Roman Strigilai in the Ephesus Museum

The subject of this article is on six strigilai, of which one is made of iron, one of copper and four worked as bronze. All are preserved in the Ephesos Museum and were purchased in different times. Five of them are intact, apart from one example represented only with its spoon part. They have different measures, the shortest one being 15 cm and the longest one 28.6 cm. These measurements are parallel to other strigilis findings.

The handle form of the strigilis play an important role in the chronological order from the 5th century BC to the 1st century BC. Handles seem to gradually become quadrangle within the centuries. With the 1st century BC the development of the quadrangle handle form seems to be finished. The only change in strigilis belonging to the first century AD is the concave bow on the edges of the handles and the narrow handle gap. This determination is important for a terminus for the strigilis. This development continues from the 1st century AD to the end of the Roman Period. In the Roman period the handle is not the determinant factor in the dating of the strigilis anymore, as it was substituted by the general typology of the strigilis.

In the pre Roman Period there is a kind of attachment between the handle of the strigilis and the spoon. However in the Ephesos examples which were analysed typologically, it is observed that none of them have this attachment and that the handle is directly adhered to the spoon. It can be determined that there are three different types. These types are grouped in terms of technical features and differences between handle and spoon.

According to Kotera-Feyer's classification the analysis on Ephesos examples show that they can be grouped as the ones with "Vertical Form" and four of them as the "Reverse S Form". Kotera-Feyer's "Reverse S Form" has the same typological features with Bonis's "Pannonia Type". "Pannonia" and "Reverse S Form" types of strigilai are parallel with the Anatolian one when we consider the forms of the Ephesian examples.

* Arş. Gör. Taylan Doğan, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kötekli/Muğla/Türkiye. E-posta: dgntaylan@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Kahraman Yağız, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Altınşehir/Adıyaman/Türkiye. E-posta: kyagiz@adiyaman.edu.tr

However their ornaments are different. This fact indicates that one of the subordinate group of these strigilae could have been produced in Anatolia. The suggested date for the “Reverse S Form” strigilae by Kotela-Feyer is 1st century AD. However with the enlightenment of the Laodikeian examples the suggested date by Kotela-Feyer can be receded to the Augustian Period.

Four of the mentioned strigilae have ornaments on their handles and spoons. In one example the ornament is applied only to the handle. The majority of the ornaments are floral and geometric. Only one example is represented with a temple and a snake, within geometrical and floral motives on the spoon part. Linear and plantal ornaments, geometrical ornaments, star, architectural designs and figurative scenes are represented only on one strigilae altogether, thus it is a unique example. The snake and star motives on the strigilae must have been related with the Dioskorai and the representation of a temple can be related with the religious trends of the items owner.

The examples from the Ephesus Museum are dated according their decorations and by using Feyer’s method. Accordingly, the “Reverse S” formed examples are dated to the 2nd century AD and the “Vertical” formed Strigilae to the 1st century AD.

Keywords: Ephesus Museum, Strigilae, Roman Period, Chronology, Typology, Ornament.

ÖZET

Efes Müzesi’ne farklı tarihlerde satın alma yoluyla kazandırılan bir demir, bir bakır ve dört bronzdan oluşan toplam altı strigilis, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Strigilislerden beşi tam veya tama yakın korunmuşken biri sadece kaşık bölümünden oluşmaktadır. Farklı uzunluklara sahip Efes örneklerinin en kısası 15 cm olarak ölçülürken, en uzun 28,6 cm olarak ölçülmüştür. Bu ölçüler, genel olarak diğer strigilis buluntularının uzunluklarıyla paralellik göstermektedir.

Strigilislerin kronolojik gelişiminde önemli bir rol oynayan kulp formlarında MÖ 5. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar ovalden dörtgene doğru bir gelişim süreci gözlenir. MÖ 1. yüzyıl ile birlikte kulbun ön kısmından arka kısmına geçiş 90 derece ile sağlanır ve böylece dörtgen kulba doğru olan gelişim süreci tamamlanmış olur. MS 1. yüzyıla ait strigilislerin kulplarında görülen yegâne değişiklik ise kulp kenarlarının içe doğru bükülmesi ve kulp aralığının daralmasıdır. Bu tespit, kulp kenarı içe doğru kıvrılmış strigilisler için terminus oluşturması açısından önem teşkil eder. MS 1. yüzyıl ile birlikte bu sürecin Roma Dönemi sonuna kadar devam ettiği görülmüştür. Roma Dönemi strigilislerinin tarihlendirilmesinde belirleyici öge artık kulp olmaktan çıkmış, bunun yerini genel strigilis tipolojisi almıştır.

Roma Dönemi öncesinde strigilis kulbunu arka kısımda kaşığa bağlayan bir eklenti bulunmaktadır. Ancak tipolojik açıdan incelediğimiz Efes örneklerinin hiçbirinde söz konusu eklentinin olmadığı, kulbun direk olarak kaşığa bağlandığı tespit edilmiştir. Konu üzerine yaptığımız literatür araştırmaları da Roma Dönemi’nde istisnai örnekler olmakla birlikte, bu tespitimizi desteklemektedir. Yine örneklerimiz üzerinde yapılan incelemeler sonucunda kronolojik bir gelişimden ziyade yapım tekniğine dayanan ve kulptan kaşık bölümüne geçişlerdeki farklılıklar göz önünde bulundurularak üç farklı tip belirlenmiştir.

Efes örnekleri üzerinde yapılan incelemeler, iki örneğin Kotera-Feyer’in oluşturduğu strigilis sınıflamasına göre “Dikey Form” kategorisinde, dört örneğin ise “Ters

Çevrilmiş S Profilli Form” kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Kotera-Feyer’in “Ters Çevrilmiş “S” Formu, Bónis’in, “Pannonia Tipi” olarak adlandırıldığı strigilisler ile aynı forma sahiptir. Pannonia veya Ters Çevrilmiş “S” formundaki strigilisler Efes örnekleri özelinde Anadolu örnekleri ile form olarak tamamen paralel olmalarına karşın, bezeme sistemi açısından oldukça farklı oldukları tespit edilmiştir. Bu tespit, beraberinde bu tipin bir alt grubunun Anadolu’da üretilmiş olabileceklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Yine “Ters Çevrilmiş S Profilli Tip”in başlangıç tarihi olarak Kotera-Feyer’in önerdiği MS 1. yüzyılın sonu tarihini, Laodikeia’dan ele geçen bir örnek ışığında biraz daha erkene Augustus Dönemi’ne (MÖ 27-MS 14) çekmek mümkün görünmektedir.

Söz konusu strigilislerden dördü bezemeli olup, bezemeler strigilislerin kulp ve kaşık bölümlerinde yer almaktadır. Bunlardan sadece bir örnekte bezeme kulp bölümünde bulunmaktadır. Bezemelerin geneli bitkisel ve geometrik öğelerden oluşurken, bir örnekte tapınak içinde tasvir edilmiş bir yılan figürü ile birlikte bitkisel ve geometrik motifler de yer almaktadır. Çizgisel ve bitkisel bezemeler, geometrik desenler, yıldız motifleri, mimari tasarımlar ve figüratif sahneler gibi oldukça çeşitli bezeme öğelerini üzerinde barındıran bu strigilis ünik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Strigilis üzerinde betimlenen yılan ve yıldız motiflerinin Dioskurlar ile bağlantılı olması ve tapınağın da yine bu sahnede yer alması, strigilis sahibinin dini eğilimlerinin bir yansıması olarak sunulabilir.

Efes Müzesi’nde korunan bu örneklerin tarihlendirilmesi gerek Kotera-Feyer’in oluşturduğu tipoloji gerekse benzer örnekler dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre; örneklerimizden “Ters Çevrilmiş S Profilli Form” kategorisine dâhil edilenler MS 2. yüzyıla, “Dikey Form” kategorisinde ele alınanlar ise MS 1. yüzyıla ait olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Efes Müzesi, Strigilis, Roma Dönemi, Kronoloji, Tipoloji, Bezeme.

Anadolu strigilisleri üzerinde yaptığımız ön araştırmalara ve bunun yanı sıra müze çalışanları, kazı başkanları ve çalışanlarıyla yaptığımız görüşmeler sonucunda birçok müze ve kazı deposunda çok sayıda strigilisin bulunduğu bilgisini elde etmiş bulunmaktayız¹. Binin üzerinde strigilis ele geçmiş olmasına rağmen

¹ Anadolu’da strigilislerin ele geçtiği bazı merkezler ve yayın bilgileri: Alliano için bk. Yaraş 2001, 470; Yaraş v.d. 2007, 73; Antandros için bk. Polat 2002, 26; Polat – Polat 2003, 457; Polat v. d. 2007, 465-466; Doğan 2015, 141 vd; Arykanda için bk. Oransay 2006, 27, 78, 82-83, 177-178; Assos için bk. Comstock – Vermeule 1971, 427, no. 616; Stupperich 1992, 14, abb. 4, 18, abb. 9; Stupperich 1993, 17, abb. 7, 19, abb. 9, 23; Stupperich 1996, 13, 16, 18; Utılı 1999, 137 abb. XIX, 138 abb. XX; Attaleia Nekropolü için bk. Tosun – Yalçınsoy 2010, 148; Akman – Tosun 2012, 54, 56; Bolu İli, Merkez İlçe, Tabalar Mahallesi 8 Pafta, 118 Ada, 32 Parseldeki Kurtarma Kazısı için bk. Güneş 2008, 77-78; Dardanos Tümüülüğü için bk. Sevinç - Treister 2003, fig. 90, 91, 94; Didyma için bk. Tuchelt 1988, 30; Kotera-Feyer 1993, 113; Edincik Levhalı Mezarları için bk. Yalman 1990, res. 26; Elaussa Sebaste için bk. Schneider 2004, 183; Ainos için bk. Başaran 2005, 412; Ephesos için bk. Kotera-Feyer 1993, 113; Halikarnassos için bk. Pedersen 1999, 308; İdyma için bk. Gürbüz 2006, 82, 83, 95, kat. no. 89, 90, lev. 27; İzmir İDÇ Liman Kurtarma Kazısı için bk. Küçüküney – Tunç-Altun 2008, 63; İzmir Batı Liman 1205 Parsel Kuratma Kazısı için bk. Konak Tarakçı – Selçuk 2012, 188, 189; Juliopolis Nekropolü için bk. Arslan v. d. 2012,

strigilisler hakkında detaylı bilgi veren bir yayın yapılmamış, genellikle ya kazı sonuçları kapsamında sadece sayı verilerek geçiştirilmiş ya da kazı bantlarında bir paragraflık bilgiyle okuyucuya sunulmuştur. Bu kısa bilgiler dışında, bugüne dek ne yazık ki sadece iki makale yayınlanmıştır. Bunlardan ilki D. Baykan tarafından yayınlanan “Antik Çağ’da Strigilisin Ecza Amaçlı Kullanımı: Veriler ve Kanıt” isimli çalışmadır². Antik çağ yazarlarınca sık bir biçimde dile getirilen strigilisin tıp amaçlı kullanıldığı bilgisi, bu makale ile Alliano’den ele geçen dört örnek ışığında arkeolojik kanıtlarla da desteklenmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. İkinci yayın ise bu çalışmanın birinci yazarı olan T. Doğan tarafından yayınlanan “Antandros Ölü Gömme Geleneğinde Strigilis: Tipolojik ve Kronolojik Gözlemler” isimli çalışmadır³. Bu çalışmada ise Antandros özelinde strigilisin ölü gömme geleneğindeki yeri, tipolojileri ve kronolojik gelişimleri üzerinde durulmuştur. Antandros örnekleri üzerine yapılan bu çalışma ile MÖ 5. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar strigilislerin kronoloji gelişimi takip edilebilmiş, ancak Roma Dönemi’ne ait strigilislerin kentte ele geçmeyişi nedeniyle kronolojik gelişim zincirinin Roma halkası eksik kalmıştır.

Çalışmamızın temel amacı, Efes örnekleri ışığında Anadolu strigilisleriyle ilgili yayın eksikliğini gidermek, strigilis kronolojisinin eksik halkası olan Roma Dönemi strigilislerinin kronolojik gelişimlerini ve tipolojilerini tespit etmek ve son olarak, Kotera-Feyer’in, “Ters Çevrilmiş S Profili Form”, Bónis’in ise “Pannonia” olarak isimlendirdikleri tipin Anadolu üretimi veya en azından bu

176, res. 12; Kaunos için bk. Ögün 1983, 240; Karaçalı Nekropolü için bk. Çokay-Kepçe 2006, 74, kat. no. MT6; Kelenderis için bk. Zoroğlu 1990, 307; Zoroğlu – Arslan 1998, 458-459; Klazomenai için bk. De Ridder 1915, pl. 73. no. 1578; Kyme için bk. Uçankuş 1980, 148; Atıcı – Karakaş 2013, 236-237; Labranda için bk. Karlsson v.d. 2012, 199; Laodikeia için bk. Şimşek 2007, 111; Şimşek 2011, 168, lev. 134, 722-730; Lara-Fener Mahallesi 1975 Sokak, 5745 Ada, 15 Parsel Mezar Kurtarma Kazısı için bk. Tosun 2008, 91; Limyra için bk. Borchhardt 1999, 84; Miletos için bk. İslam – Aslan 2014, 387, 388; Mylasa için bk. Kızıllı 2009, res. 153; Myrina için bk. Pottier v.d. 1887, 201, Fig. 20; Nif (Olympos) için bk. Tulunay 2011, 411; Baykan 2015; figs. 3; Parion için bk. Başaran – Tavukçu 2006, 614-618; Tavukçu 2006, 163, d n.1066; Kasapoğlu 2008, 77; Patara için bk. Işık 1996, 194; Işık 1998, 164-165; Işık 2001, 398-399; Işık 2003, 91; Şahin 2010, 38 vd; Pergamon için bk. Yaraş 2004, abb. 11; Gaitzsch 2005, taf. 73.8; Perge için bk. Abbasoğlu – Özdebay 2009, 487; Pınarkent Nekropolü için bk. Karabay – Günaydın 2013, 78, 84; Pompeiopolis için bk. Sumner v.d. 2010, 27; Priene için bk. Kotera-Feyer 1993, 113; Samsun İli, İlkadım İlçesi, Dikilitaş Sokak Yeraltı Odaları Kurtarma Kazısı için bk. Endoğru – Ünan 2011, 205; Sardes için bk. Kotera-Feyer 1993, 113; Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü için bk. Akarsu v. d. 2011, res. 12; Selmanlı Tümülüsü için bk. Bal 2013, 343; Smyrna için bk. De Ridder 1915, nr. 1579; Tekirdağ/Karaevlialtı için bk. Atik – Işın 2005, 51; Tekirdağ Naip Tümülüsü için bk. Delemen 2004, 88, res. 84-86; Teos için bk. Kadioğlu v.d. 2012, 450; Tripolis için bk. Duman – Baysal 2015, 641; Troia için bk. Korfmann 2005, 165. Ayrıca Adana Arkeoloji Müzesi, Adıyaman Müzesi, Anamur Müzesi, Antalya Müzesi, Aydın Müzesi, Burdur Müzesi, Efes Müzesi, Erimtan Müzesi, Eskişehir Müzesi, Fethiye Müzesi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Bolu Müzesi, Hierapolis Arkeoloji Müzesi gibi birçok müzede strigilisler bulunmaktadır.

² Baykan 2010, 141 vd.

³ Doğan 2015, 141 vd.

tipe ait bir grubun Anadolu'da da üretilmiş olabileceğine ilişkin önerimizi bilim dünyasına sunmaktır.

Efes Müzesi'nde Korunan Roma Dönemi'ne Ait Bir Grup Strigilis⁴

Efes Müzesi'nde korunan ve çalışma konumuzu oluşturan strigilislerden biri demir (1 no'lu strigilis), biri bakır (5. no'lu strigilis) ve dördü bronzdan (2, 3, 4 ve 6 no'lu strigilisler) yapılmıştır. Strigilis yapımında kullanılan malzemenin seçiminde, üretici veya talep eden bireyin tercihi mutlaka belirleyici olmalıydı. Ancak burada maden endüstrisinin gelişimi de önemli bir rol oynamış olmalıdır. Kullanılan malzemenin strigilis fiyatına da yansıdığı düşünüldüğünde arzın talebe göre şekillendiği kuşkusuz unutulmamalıdır. İstisnai örnekler her zaman olmakla birlikte en erken strigilislerin gümüş veya bronzdan yapıldıkları, Yunan Dünyası'nda demir endüstrisinin gelişmesiyle birlikte MÖ 4. yüzyıldan itibaren demirin yoğun olarak tercih edildiği görülmektedir. Hatta Hellenistik Dönem'de kullanılan strigilislerin çoğunun demirden yapıldığı tespit edilmiştir⁵. Hellenistik Dönem'de strigilis yapımında neredeyse kullanımı ortadan kalkan bronzun, gerek literatür üzerinden yaptığımız incelemeler gerekse Efes örnekleri ışığında Roma Dönemi'nde tekrar yoğun bir biçimde kullanım gördüğünü belirtmemiz mümkün görünmektedir.

Efes Müzesi'nde bulunan örneklerin farklı uzunluklara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu örneklerden en kısası 15 cm olarak ölçülürken, en uzununu 28, 6 cm olarak ölçülmüştür. Bu ölçüler, genel olarak diğer strigilis buluntularının uzunluklarıyla paralellik göstermektedir.

Strigilis kronolojisinin oluşturulmasında kulpların yuvarlak bir formdan dörtgen bir forma doğru geçirdikleri gelişim büyük bir öneme sahip olup, bu gelişimi MÖ 5. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıla kadar takip etmek mümkündür⁶. Strigilis kulbunun dörtgen yapıya doğru evrilme sürecinin milattan sonraki süreçte de devam edip etmediğini tespit etmek amacıyla Efes örneklerinin kulpları üzerinde yapılan incelemeler, form yapılarında kronolojik bir gelişimin olmadığını göstermiştir. Kulbu korunan dört örneğin de strigilis kulp gelişiminin son halkası olan dörtgen bir yapı sergilediği görülmüştür. Ancak burada değinilmesi gereken önemli bir husus kulp kenarlarının içe doğru bükülmesi ve kulp açıklığının daraltılmasıdır.

⁴ Konumuzu oluşturan strigilisleri belgelememize izin veren Efes Müze Müdürlüğü'ne, yardımseverlikleri ve uygun çalışma alanı sağladıkları için müze uzmanlarından Lale Pancar ile Veysel Dağ'a teşekkür etmeyi bir borç biliriz.

⁵ Kotera-Feyer 1993, 84, 89; Amore 2005, 114; Antandros Nekropolisi'nde ele geçen ve kesin olarak tarihlendirilen bronz strigilisler'in MÖ 5. yüzyılda %86 ve MÖ 4. yüzyıla %14 oldukları, demir strigilislerin ise MÖ 5. yüzyılda, %30, MÖ 4. yüzyılda %70 ve Hellenistik Dönem'de ise %100 oranında oldukları tespit edilmiştir. Bk. Doğan 2012, grafik 4.

⁶ Doğan 2015, 161-163, tab. 1.

Diğer merkezlerde ele geçen ve yayınlanan örnekler⁷ üzerinde yaptığımız literatür araştırmalarıyla bu tekniğin ilk defa Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14)'nde kullanılmış olabileceği ve zamanla kulbun ön ve arka kısımlarının birleşerek bir sapa dönüştüğü sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.

Augustus Dönemi'yle birlikte kronolojik gelişim zincirini tamamlayan kulpların yerini strigilisin genel formuna dayanan farklı tiplerin ortaya çıktığını görebilmekteyiz. Efes Müzesi'nde korunan ve aşağıda detaylı bir şekilde ele alınan strigililerin genel yapılarıyla Kotera-Feyer'in sınıflandırmasına göre "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" ile "Dikey Form" kategorisine yakın oldukları belirlenmiştir. Bunun dışında, tipolojik açıdan yaptığımız incelemeler sonucunda kulptan kaşık kısmına geçişte üç farklı tipin varlığı da dikkatten kaçmamıştır. Bunlar:

Tip 1: Bu tipte bir birinden bağımsız olarak şekillendirilen sap ve kaşık daha sonra birleştirilmiştir. Sap kaşık başlangıç yerinde "1" biçiminde açılan yuvaya oturtulmuştur. Böylelikle ön ve arka kısımlarda saptan kaşığa geçiş kademeli olarak verilmiştir. Çalışmamızda 1 no'lu strigilis bu tip altında değerlendirilmiştir (fig. 1).

Tip 2: Bu tipte ise kuptan kaşığa geçiş eğimli ve yumuşaktır. 2-4 no'lu strigililerde geçiş yumuşak ve eğimli olarak sağlanmıştır. 5 no'lu strigilisin ön kısımda kulptan kaşığa geçiş kısmı her ne kadar korunamamış olsa da kaşık başlangıç yerinin kulp ile aynı aksta yer alması, kulptan kaşığa geçişin eğimli ve yumuşak olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla 5 no'lu strigilisi de bu tip içerisinde değerlendirmek yanlış olmasa gerekir (fig. 2-5).

Tip 3: Bu tip strigiliste kulptan kaşığa geçişin dış bükey bir yiv ile sağlandığı görülmektedir. 6 no'lu örneğin, kulbun kaşık ile birleşme yerinin küçük bir kısmı korunmuş olmasına rağmen, kulptan kaşığa geçişin dış bükey bir yiv ile sağlandığı açıkça gözlemlenmektedir (fig. 6).

Ters Çevrilmiş "S" Profilli Form Kategorisinde Yer Alan Strigililer

Kotera-Feyer tarafından "Ters Çevrilmiş S Form" olarak tanımlanan bu tip, Bónis tarafından "Pannonia Tipi" olarak tanımlanmıştır. Kotera-Feyer bu tip için genel bir tanımlama yapmış ve nedenini belirtmemekle beraber, Bónis tarafından "Pannonia Tipi" olarak isimlendirdiği strigilileri bir alt grup olarak ele almıştır. Kotera-Feyer bu tipin, MS 1. yüzyılın sonunda görülmeye başladığını, MS 200 civarında çeşitli varyasyonlarıyla yoğun bir biçimde yaygınlaştığını ve MS 3. yüzyılda doruk noktasına ulaştığını bize aktarmaktadır⁸. Ancak bu

⁷ Şahin 2010, 95, B3, 98, B11, B12; Şimşek 2011, 168, lev. 134, 729, kat. no. 455, 719, 720.

⁸ Kotera-Feyer 1993, 141.

tipin üretim merkezlerine ilişkin bir öneride bulunmamaktadır. Kotera-Feyer'in MS 1. yüzyılın sonunda görülmeye başladığını belirttiği bu tipin ortaya çıkış tarihini Laodikeia'da ele geçen bir örnek ışığında⁹ biraz daha erkene, Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14)'ne çekmemiz mümkün görünmektedir.

Bónis'in, Pannonia Tipi olarak isimlendirdiği bu strigilislerin üzerinde genellikle gemi, kantharos, yunus ve balık motifleri bulunmaktadır¹⁰. Bónis, Pannonia Tipi için üretim yeri olarak Balkanlar veya Pontus'u göstermekle birlikte, Trakya'da da benzer örneklerin varlığından bahsetmektedir¹¹. Bölgede ele geçtiği merkezler arasında Brigetio¹², Romanya ve Bulgaristan territoryumu¹³, Trakya¹⁴, Bucium¹⁵, Vajta¹⁶ gibi birçok merkezi saymak mümkündür.

Gerek Kotera-Feyer'in "Ters Çevrilmiş S Form"u gerekse Bónis'in, "Pannonia Tipi" üzerinde yaptığımız incelemeler form açısından ikisinin de benzer olduğunu göstermiştir. Bu durum Kotera-Feyer'in nedenini açıklamadığı ayrımın bezeme sistemine dayalı olabileceği düşüncesini uyandırmıştır. Nitekim Efes örnekleri başta olmak üzere Anadolu'dan ele geçen diğer strigilisler ile Pannonia örnekleri arasında yaptığımız karşılaştırmalar bu düşüncemizi haklı çıkarmıştır.

Anadolu'da Roma Dönemi'ne ait strigilislerin ele geçtiği hemen hemen her yerleşimde bu strigilis tipi ile karşılaşmak mümkündür. Form olarak Pannonia örnekleriyle tamamen paralel olan Anadolu örnekleri bezeme açısından farklı bir sisteme sahiptir. Anadolu örneklerinin kulp ve kaşık bölümlerinde neredeyse her zaman bitkisel bezemeler bulunmaktadır. Bu bezemeler strigilislerin kulp ve kaşık bölümlerinin dış yüzünde yer alan çeşitli bitkisel bezemeler ve dalgalı çizgiler şeklindedir. Kulp üzerinde genellikle dövme tekniğiyle yapılmış spiraller, kalp biçimli yapraklarla süslenmiş dalgalı çizgiler veya sadece dalgalı çizgilerden oluşan bir kombinasyonun olduğu görülmektedir. Kaşık üzerinde ise kaşığın dış kısmında orta kısmı biraz geçecek kadar uzun yine dövme tekniğiyle yapılan dalgalı çizgiler bulunmaktadır. Bazı durumlarda bu dalgalı çizgilerin başlangıç ve bitiş kısımlarının birer kalp motifi ile sonlandırıldığı da görülmektedir.

Anadolu'da kazılar sonucu ortaya çıkarılan strigilisler ile ilgili yayınların çok az olması, bu strigilis tipinin üretim merkezini veya merkezlerini belirlemede

⁹ Şimşek 2011, 168, lev. 134, 729, kat. no. 455.

¹⁰ Bónis 1968, 52.

¹¹ Bónis 1968, 57.

¹² Gui – Cociş 2014, pl. V.

¹³ Vagalinski 1993, 27.

¹⁴ Vagalinski 1995, 435, fig. 33.

¹⁵ Bassi – Buonopane 2011, 422, 423, fig. 8, 9.

¹⁶ Bónis 1968, 43.

zorluk çıkarmaktadır. Bu tipin Anadolu’da ele geçtiği merkezler Assos¹⁷, Parion¹⁸, Klazomenai¹⁹, Laodikeia²⁰, Hierapolis²¹, Stratonikeia²² ve Juliopolis²³’tir. Bunların dışında satın alma yoluyla Fethiye Müzesi²⁴, Aydın Müzesi²⁵, Burdur Müzesi²⁶ ve çalışma konumuzu oluşturan Efes Müzesi’ndeki gibi çeşitli müzelere kazandırılan bu tip strigilislerin varlığı bilinmektedir. Ağırlıklı olarak Batı Anadolu’da ele geçtikleri görülen Anadolu örnekleri ve Pannonia örnekleri sayısal verilerle karşılaştırıldığında Anadolu’nun Pannonia’ya göre ezici bir üstünlüğünün olduğu dikkat çekmektedir. Anadolu ve Pannonia dışında bu tipe nadir olarak rastlanmaktadır. Delphi²⁷, Xanten²⁸, Berlin Staatliche Müzesi²⁹ ve Viyana Sanat Tarihi Müzesi’nde³⁰ bu tipe ait birer ve Stein’den³¹ iki örnek bilinmektedir.

Analizler yapılmadığı veya üzerinde mühür barındırmadıkları sürece bunların nerede üretilmiş olabileceği konusunda kesin bir yargıya varmamız mümkün değildir. Ancak Anadolu örneklerinin sayısal olarak çokluğu, neredeyse her yerleşimde ele geçmesi ve bezeme sisteminin Pannonia’dan farklı olarak kendine özgü oluşu Anadolu’da bu tipi üreten bir veya birden çok farklı atölyenin varlığına işaret etmektedir. Nitekim Pannonia’da ele geçen iki strigilis Pannonia’ya Anadolu’dan strigilis ihraç edildiğini düşünmemize olanak sağlamaktadır. Bucium (Romanya’da) ve Vajta (Macaristan’da)’dan ele geçen bu iki strigilis üzerinde Tarsuslu iki strigilis ustasının ismi yazılmıştır. Bucium örneğinin üzerinde “Tarsuslu Teodoro yaptı” ibaresi yer alırken³², Vajta örneğinin üzerinde “Efendim Rufus Tarsuslu ustadır” ibaresi bulunmaktadır³³. Sonuç olarak, farklı bezeme sistemlerine sahip olmaları nedeniyle Pannonia’da aynı tipi üreten farklı şubelerin

¹⁷ Comstock – Vermeule 1971, 427, no. 616.

¹⁸ Başaran – Kasapoğlu 2013: şek. 8. M120.

¹⁹ De Ridder 1915, pl. 73. no. 1578.

²⁰ Şimşek 2011, 168, lev. 134, 728.

²¹ Hierapolis Müzesi’nde sergide yer almaktadır.

²² Müze Env. No: 2773, 3.32-80 ve 4. 32.80.

²³ Arslan v. d. 2012: res. 12.

²⁴ Müze Env. No: 2123.

²⁵ Şimdi sergide bulunmaktadır.

²⁶ Müze Env. No: 219.18.73.

²⁷ Homolle 1908, 108, fig. 360.

²⁸ Bridger – Kraus 2000,72, res. 22.4.

²⁹ Kotera-Feyer 1993, abb 42.

³⁰ Kotera-Feyer 1993, abb 43.

³¹ Bogaers 1958-1959, afb. 15-16.

³² Bassi – Buonopane 2011, 422, 423, fig. 8, 9.

³³ Bónis 1968, 43.

olabileceği unutulmamakla birlikte, Pergamon³⁴ ve Tarsus³⁵ atölyelerinin kesin olarak belirlenmiş olması Anadolu'nun strigilis üretiminde önemli bir yere sahip olduğuna ilişkin kanıtlardır.

1. No'lu Strigilis (Müze Env. No: 1/19/83) fig. 1

Demirden yapılan strigilis, kaşığın uç kısmındaki küçük bir eksiklik dışında tam olarak korunmuştur. Toplam uzunluğu 23,4 cm olan strigilisin kulp ölçüleri uzunluk 10,7 cm, genişliği cepheden 1,2 cm, profilden 1,0 cm'dir. Kaşık ölçüleri ise uzunluk 12,7 cm, genişlik 2,4 cm, derinlik 0,8 cm şeklindedir.

Ters Çevrilmiş S Profilli Form kategorisinde yer alan strigilis, aynı zamanda kuptan kaşığa geçiş şekline göre de Tip 1 içinde yer alır. Strigilisin sapı kareye yakın bir kesite sahiptir. Sap, kaşık başlangıç yerinde "1" biçiminde açılan yuva-ya oturtulmuştur. Böylelikle ön ve arka kısımlarda saptan kaşığa geçiş kademeli olarak verilmiştir. Ön kısımda kaşık başlangıç yeri yarım daire biçiminde şekillendirilmiştir. Kaşığın başlangıç ve bitiş kısımları oldukça dar verilirken, orta kısmı geniş bir hazneye sahiptir. Kaşık kısmı genel itibarıyla derin bir yapıya sahip değildir.

Strigilisin bezeme anlayışına bakıldığında ise bitkisel ve dalgalı çizgilerden oluşan bezemenin kulp bölümünde yer aldığı görülür. Bezeme alanını sınırlayan yatay kısa kazıma çizgiler dışında bezemelerin tamamı çekiç dövme tekniğiyle yapılmıştır. Kulbun arka kısmında merkezde dik bir düz çizgi ve bunun iki yanında birer dalgalı çizgi motifi yer alır. Bu bezeme şeması alttan ve üstten kısa yatay kazıma dörder çizgiden oluşan ince bantlarla sınırlanmıştır. Kulbun profil kısmında bir birine bağlı ardışık spirallerden oluşan bir bezeme bulunmaktadır. Kulbun ön kısmında ise bir sarmaşık motifi yer alır. Ancak sarmaşık motifinin dalları ucunda yaprak yerine iki nokta bulunmaktadır.

1 no'lu strigilisin yapımında her ne kadar farklı bir teknik kullanılmış ve farklı bir kulp yapısı gözlenirse de, form olarak Kotera-Feyer'in "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" ile benzerlik gösterdiğinden strigilisi bu tipin altında değerlendirmek mümkündür. Oran sistemi olarak 1: 2-3 oranına sahiptir. Bu strigilisi diğerlerinden ayıran en temel fark, kulp yapısıdır. Burada kulp yerine çubuk biçiminde bir sap kullanılmıştır. Oldukça çeşitlilik gösteren, bu tarz saplara sahip strigilisler, genellikle duvara asmak için sapın bitiminde bir deliğe sahiptir. Ancak bizim örneğimizde herhangi bir delik bulunmamaktadır. Deliksiz benzer örnekler çoğunlukla Kotera-Feyer'in "Dikey Form" olarak belirttiği forma sahip oldukları gibi bunlar genellikle MÖ 1. yüzyıla tarihlenmişlerdir. Delikli olup ve bizim

³⁴ Kotera-Feyer 1993, 68, 113; Bolla – Buonopane 2010, 429.

³⁵ Vagalinski 1995, 437; Steinhart – Wirbelauer 2000, 261, d n. 22; Bolla – Buonopane 2010, 429.

örneğimizde olduğu gibi “Ters Çevrilmiş S Profilli Form” yapısına sahip strigilislerin ise MS 1. ve 2. yüzyıllara ait oldukları görülmektedir³⁶. Roma Dönemi strigilis tarihlenmesinde strigilisin kulbu değil, genel strigilis tipinin dikkate alınması gerektiği için “Ters Çevrilmiş S Profilli Form” yapısına sahip strigilisler örneğimizi tarihlendirmemizde rol oynamıştır. 1 no’lu Strigilisin genel form yapısı dikkate alındığında en yakın örnek MS 200 civarına tarihlendirilen ve St. Severin’de ele geçen bir strigilistir³⁷. Bu strigilis tipinin MS 200 civarında oldukça yaygınlaştığı ve yoğun bir biçimde kullanıldığı fikri³⁸ de hesaba katıldığında, örneğimiz için önerilebilecek tarih MS 200 dolayları olmalıdır.

2. No’lu Strigilis (Müze Env. No: 28/48/80) fig. 2

Bronzdan yapılan strigilis, kaşık ucundaki çok az eksiklik dışında tam korunmuştur. Toplam uzunluğu 28,6 cm olan strigilisin kulp uzunluğu 11,0 cm’dir. Kulp genişliği hem cepheden hem de profilden 1,6 cm’dir. Yatay kulp açıklığı 0,8 cm, dikey kulp açıklığı ise 10,7 cm’dir. Strigilisin kaşık ölçüleri uzunluk 17,6 cm, genişlik 2,2 cm, derinlik 1,0 cm şeklindedir.

Kulp dörtgen bir yapıya sahiptir. Kulp açıklığı oldukça dar yapılmıştır. Kulbu oluşturan bronz plaka içe doğru çektirilerek kulp açıklığı daha da daraltılmıştır. Bu şekliyle parmaklar kulp açıklığından geçememekte, kulbu bir sap biçiminde kavrayabilmektedir. Gerek kulbun ön kısmından tepe kısmına geçiş, gerekse tepe kısmından arka kısma geçiş sert bir biçimde verilmiştir. Böylelikle kulbun tepesi düz bir form almıştır. Strigilisin arka kısmında, kulptan kaşığa geçiş keskin bir açıyla sağlanmıştır. Bu bölümde herhangi bir eklentiye ait iz bulunamamıştır. Kulptan kaşığa geçiş şekline göre Tip 2 içinde yer alan bu strigilisin ön kısmında, kulptan kaşığa geçiş eğimli ve yumuşak bir biçimde sağlanmıştır. Kaşık başlangıç kısmı yarım daireye yakın bir yapıya sahiptir. Genel itibari ile kulptan çok fazla geniş bir yapıya sahip olmayan kaşık, derin bir hazneye sahiptir.

Strigilisin bezeme şemasına bakıldığında kulp ve kaşık bölümünde bitkisel ve dalgalı çizgilerden oluşan bezemelerin yer aldığı görülür. 1 no’lu strigiliste olduğu gibi bezemeler çekiç dövme tekniğiyle yapılmıştır. Bunlardan kulbun arka kısmındaki bezemenin merkezinde yer alan bitkisel motif, bir dalın sağından ve solundan çıkan yapraklardan oluşur. Motifin kaşığa bağlandığı nokta baklava dilimi şeklindedir. Bu motifi iki yandan birer dalgalı çizgi sınırlar. Dalgalı çizgilerin

³⁶ Delikli, ters çevrilmiş “S” profilli formlar için bk. Fremersdorf 1926, 291, abb. 1, 10; Amandry v.d.1972, fig. 10; Delikli, dikey formlar için bk. Borell 1991, taf. 52, 140; Kotera-Feyer 1993, abb. 41; Bolla – Buonopane 2010, fig. 6; Deliksiz, dikey formlar için bk. Kakish 2015, fig. 2, 7.

³⁷ Fremersdorf 1926, 291, abb. 1, 10.

³⁸ Kotera-Feyer 1993, 141.

kaşığa bağlandığı uç kısımları ise ok şeklindedir. Kaşık bölümünün dışında ise bir adet dalgalı çizgi motifi yer alır.

Strigilisin genel uzunluğu, kulp uzunluğunun iki katından fazla olup, 1: 2-3 oranına sahiptir³⁹. Form olarak bu örneğimizin çok sayıda benzerlerini görmek mümkündür. Hatta bu formun Roma Dönemi'nde çok yaygın bir biçimde kullanıldığını belirtmek yanlış olmasa gerekir. Strigilisin yakın benzerlerini Berlin Staatliche Müzesi⁴⁰, Viyana Sanat Tarihi Müzesi⁴¹, Louvre Müzesi⁴², Boston Güzel Sanatlar Müzesi⁴³, Brigetio⁴⁴, Samothrace Nekropolisi⁴⁵ ve Delphi⁴⁶ gibi birçok yerde görmek mümkündür. Bunlardan Samothrace Nekropolisi'nde⁴⁷ ele geçen örnek MS 2. yüzyılın ilk yarısından ortalarına kadar tarihlendirilirken, Brigetio⁴⁸ örnekleri ise MS 2. yüzyılın sonu, 3. yüzyılın başına tarihlenmiştir. Benzer örneklerden yola çıkarak örneğimizin MS 2. yüzyıla ait olduğunu söylemek mümkündür.

3. No'lu Strigilis (Müze Env. No: 29/48/80) fig. 3

Bronzdan yapılan strigilis, kaşık bölümündeki bir kırık ve kaşık ucundaki eksiklik dışında tam korunmuştur. Strigilisin toplam uzunluğu 26,3 cm'dir. Kulp uzunluğu 11,0 cm, kulp genişliği hem cepheden hem de profilden 1,6 cm'dir. Kulp açıklığı yatay 0,8 cm, dikey 10,7 cm'dir. Strigilisin kaşık uzunluğu ise 15,3 cm, genişliği 2,2 cm ve derinliği 1,1 cm'dir.

Kulptan kaşığa geçişi itibariyle yine Tip 2 içinde değerlendirilen bu strigilisin kulbu dörtgen bir yapıya sahiptir. Kulp açıklığı parmakların geçemeyeceği kadar dar yapılmıştır. Kulbu oluşturan bronz plaka içe doğru çektilerle kulp açıklığı daha da daraltılmıştır. Bu nedenle kulp bir sap biçiminde tutulabilmektedir. 2 no'lu örnekte olduğu gibi hem kulbun ön kısmından tepe kısmına geçiş hem de tepe kısmından arka kısma geçiş sert bir biçimde verilmiştir. Bu da tepenin düz bir form almasına neden olmuştur. Arka kısımda kulptan kaşığa geçiş keskin bir açıyla sağlanmıştır. Bu bölümde herhangi bir eklentiye ait iz saptanamamıştır. Ön kısımda kulptan kaşığa geçiş eğimli ve yumuşak bir geçişle sağlanmıştır. Kaşık

³⁹ Kotera-Feyer 1993, 14.

⁴⁰ Kotera-Feyer 1993, abb. 42.

⁴¹ Kotera-Feyer 1993, abb. 43.

⁴² De Ridder 1915, pl. 73. no. 1578.

⁴³ Comstock – Vermeule 1971, 427, no. 616.

⁴⁴ Gui – Cociş 2014, pl. V.

⁴⁵ Dusenbery 1998, 493, w12-7.

⁴⁶ Homolle 1908, 108, fig. 360.

⁴⁷ Dusenbery 1998, 493, w12-7.

⁴⁸ Gui – Cociş 2014, pl. V.

başlangıç kısmı yarım daireye yakın bir biçim sergilemektedir. Kaşık, orta kısımda derin bir hazneye sahiptir.

3 no'lu strigilis, 2 no'lu örnekte olduğu gibi dövme tekniğiyle yapılmış bitkisel ve dalgalı çizgilerle bezeli olup, bezeme kulbun arka kısmı ile kaşığın dış yüzünde yer almaktadır. Kulbun üstündeki ana bezeme kalp şeklinde yaprakla başlayan ve yine kalp yaprakla sonlanan bir dalgalı çizgi motifidir. Bu motif üstten ve alttan yatay iki kazıma çizgiyle sınırlanmıştır.

Kaşığın dış kısmında iki farklı bezeme bir arada kullanılmıştır. Bunlar bitkisel bir motif ile ona bağlanan tek sıra dalgalı çizgiden oluşan bir başka motif şeklindedir. Bitkisel bezemenin gövde bölümünde spiral biçimli dallar yer alır. Bu dallar ikişerli gruplar halinde dört sıra oluşturacak şekilde iki yana açılan toplam sekiz spiralden oluşur. Bitkisel bezemenin tepe noktasında ise kalp şeklinde bir yaprak yer alır. Bu yaprak aynı zamanda tek sıra dalgalı çizgiden oluşan ikinci bezemenin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Dalgalı çizgiden oluşan ikinci bezeme, bu kalp şeklinde yaprakta çıkmakta ve kaşığın kavisli bölümünü geçerek kaşığın uç kısmında sonlanmaktadır.

2 no'lu strigilis ile aynı form ve orana sahip olan bu strigilisin sadece kaşık kısmı daha az korunmuştur. Benzer örnek ve tarih olarak 2 no'lu strigilisten herhangi bir farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla 3 no'lu strigilis de MS 2. yüzyıla ait olmalıdır.

4. No'lu Strigilis (Müze Env. No: 2533) fig. 4

Bronzdan yapılan strigilis, kulp ve kaşık bölümündeki bazı kırıklar ile kaşık ucundaki küçük bir eksiklik dışında tam korunmuştur. Toplam uzunluğu 15,0 cm olan strigilisin kulp uzunluğu 6,0 cm'dir. Kulp genişliği cepheden 1,7 cm, profilden 1,8 cm'dir. Yatay kulp açıklığı 0,7 cm, dikey kulp açıklığı 6,1 cm'dir. Kaşık uzunluğu 9,0 cm, kaşık derinliği ise 0,9 cm'dir.

Genel itibari ile oldukça küçük bir strigilistir. Kulp dörtgen bir yapıya sahiptir. Kulp açıklığı diğer örneklerde olduğu gibi oldukça dar yapılmış ve bir sap biçiminde kavranabilmektedir. Kulbu oluşturan bronz plaka içe doğru çektirilerek kulp açıklığı daha da daraltılmıştır. Gerek kulbun ön kısmından tepe kısmına geçiş gerekse tepe kısmında arka kısma geçiş sert bir biçimde verilmiştir. Böylelikle kulbun tepesi düz bir biçimde verilmiştir. Arka kısımda kulptan kaşığa geçiş keskin bir açıyla sağlanmıştır. Bu bölümde herhangi bir eklentiye ait iz bulunamamıştır. Kulptan kaşığa geçişi, Tip 2 özelliğini sergilemektedir. Derin bir yapıya sahip olan kaşığın başlangıç kısmı hafif yuvarlatılarak verilmiştir.

Strigilis üzerinde herhangi bir bitkisel veya figüratif sahne yer almamaktadır. Ancak kulbun dış kısmında kulp başlangıç ve bitim yerlerinde ikişer adet iç bükey yiv yer almaktadır.

Minyatür yapısı dışında 2 ve 3 no'lu strigilisler ile aynı forma sahiptir. Oran sistemi olarak diğer strigilisler de olduğu gibi bunda da 1: 2-3 oranı vardır. Strigilisin neredeyse aynısı Hierapolis⁴⁹ ve Burdur⁵⁰ Arkeoloji Müzeleri'nde yer almaktadır. Hierapolis ve Burdur örnekleri dışında en yakın paraleli Parion'dan ele geçmiştir⁵¹. Ancak MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Parion örneğinin yapımında demir malzemesi kullanılmıştır. Örneğimizin ait olduğu strigilis sınıfının MS 1. yüzyılda ortaya çıktığı, 2. yüzyılda popüler hale geldiği ve 3. yüzyılda doruk noktasına ulaştığı bilgisinden yola çıkarak ve aynı tipe sahip 1-3 no'lu strigilislerin de MS 2. yüzyıla ait olması, bu strigilisi de MS 2. yüzyıla tarihlendirmemize olanak sağlamıştır.

Dikey Form Kategorisinde Yer Alan Strigilisler

MÖ 1. yüzyılda farklı şekillerde karşımıza çıktığı ve daha sonraki süreçte yaygınlaştığı görülmektedir. Bu tipte, kaşığın uç noktası aşağı, yukarı ya da düz devam edebilirken, kulp, parmakların arasından geçebileceği kadar geniş açılı olmayıp, daha çok tutamak görevini görmektedir⁵². Bu forma Ürdün⁵³, Romanya⁵⁴, Anadolu⁵⁵ gibi neredeyse antik dünyanın her yerinde rastlamak mümkündür.

5. No'lu Strigilis (Müze Env. No: 8/24/77) fig. 5

Bakırdan yapılan strigilisin kaşık ve kulp bölümlerinde kırık ve eksik parçalar bulunmaktadır. Toplam uzunluğu 24,6 cm'dir. Kulp uzunluğu 12,0 cm, kulp genişliği hem cepheden hem de profilden 2,4 cm'dir. Yatay kulp açıklığı 1,0 cm, dikey kulp açıklığı ise 11,0 cm'dir. Kaşık ölçüleri uzunluk 12,6 cm, genişlik 9 cm, derinlik 1,6 cm şeklindedir.

Tip 2 içinde değerlendirilen bu strigiliste kulp dörtgen bir yapıya sahiptir. Kulp açıklığı oldukça dar yapılmıştır. Kulbu oluşturan plaka içe doğru çektilerle kulp açıklığı daha da daraltılmıştır. Kulbun arka kısmından tepe kısmına geçiş keskin bir açıyla sağlanmıştır. Kulp tepesi düz verilmiştir. Kulbun ön kısmı korunmamakla birlikte tepe kısmından ön kısma geçiş kısmı çok az korunmuş ve bu haliyle geçişin keskin bir açıyla verildiği görülmektedir. Arka kısımda kulptan kaşığa geçiş keskin bir açıyla sağlanmıştır. Bu bölümde herhangi bir eklentiye ait iz bulunamamıştır. Ön kısımda kulptan kaşığa geçiş kısmı korunamamış ancak

⁴⁹ Sergide yer almaktadır.

⁵⁰ Müze Env. No: 219.18.73

⁵¹ Başaran – Kasapoğlu 2013: şek. 8. M120.

⁵² Kotera-Feyer 1993, 141.

⁵³ Kakish 2015, fig. 2-4.

⁵⁴ Bassi – Buonopane 2011, fig. 9

⁵⁵ Yalman 1990, 410, res. 26.

başlangıç yerinde kulp ile aynı aksta yer alması eğimli ve yumuşak bir geçişe sahip olduğunu göstermektedir. Kaşık başlangıç kısmı yarım daireye yakın bir biçim sergilemektedir. Kaşık oldukça geniş ve derin bir yapıya sahiptir.

Diğer örneklere göre oldukça zengin bir bezemeye sahip olan strigilisin kaşık dış yüzüne ve kulbun arka kısmına kazıma ve çekiç dövme tekniği ile bitkisel ve figüratif tasvirler yapılmıştır. Kulbun arka kısmı tamamen bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu motifler kulbun üst kısmında kazıma çizgilerle oluşturulmuş iki ince bant, kaşığa bağlandığı noktada ise bir ince bant ile sınırlanmıştır. Bantların içinde dalgalı çizgilerden oluşan bezeme yer alır. Bu dalgalı çizgiler ardışık küçük noktalardan oluşur. Kulpta ana bezeme yine çekiç dövme tekniği ile yapılmış bir birine bağlı ardışık spiral motiflerinden oluşur. Üç sıra halindeki dikey spiral motiflerden merkezde yer alanı, sağ ve solunda yer alan spirallere göre daha büyük boyutludur. Spiral motiflerinin her üçünün başlangıç ve bitiş noktalarında kalp şeklindeki birer sarmaşık yaprağı yer alır. Merkezde yer alan spiral dizisinin hem başlangıç hem de bitiş bölümünde bulunan sarmaşık yapraklarının iki yanında toplam dört adet merkezi noktalı rozet yer alır.

Strigilisin kaşık bölümünde ise hem figüratif hem de bitkisel bezemelerin bir arada kullanıldığı iki farklı bezeme yer alır. Bunlardan biri kaşığın kulba bağlandığı alt bölümde, diğeri kaşığın kavisli üst kısmında bulunur.

Kaşığın alt bölümünde içinde yılan figürünün yer aldığı bir Korinth tapınağı tasvir edilmiştir. Ancak bu betimleme bilindik Korinth tapınaklarından biraz farklıdır. Tapınak, iki basamaklı bir krepidomaya sahiptir. Krepidomada volütlü kaideler üzerinde yükselen iki sütun yer alır. Gövdesi verev şekilde yivlendirilmiş sütunların bilezik kısmında birer İon volütü yer alır. Korinth başlıkları ise bu volütlerin üzerine yerleştirilmiştir. Tapınak Korinth başlıklarından çıkan kemerli bir üst yapıya sahiptir. Bu kemerli yapı dıştan tepe noktasına doğru üçgen bir yapıya bürünür ve tepe noktasında palmetten oluşan bir akroter yer alır. Yine tepe noktasında akroterin hemen altından iki yana uzanan birer phallos bulunur. Üçgen şeklindeki alınlığın ortasında ise iç içe dairelerden oluşan bir bezeme yer almaktadır. Tapınağın kemerli üst yapısı iki bölmelidir. Yarım daire şeklindeki kemer kısmı içte kalmaktadır. Kemerin dışında yer alan ikinci bölüm, yukarıda da belirtildiği gibi, tepeye doğru üçgen bir alınlık oluşturacak şekilde daralır. Kemerli bölümün üzerinde sağa ve sola dönük hilal dizileri, kemerin dışındaki ikinci bölüm üzerinde ise dikey çizgilerden oluşan bezeme yer alır. Ayrıca Korinth sütunlarının üstünde, kemerli yapının bağlantı noktalarının dışında, birer bitkisel motif yer almaktadır. Tapınağın iç kısmında ise ağız açık, başı sağa dönük bir yılan tasviri bulunur. Yılanın sağında ve solunda ikişer yıldız motifi betimlenmiştir. Kazıma tekniğinde yapılmış bu yıldızların çizgi şeklinde altı kolu bulunmaktadır. Kaşık kısmında birinci ve ikinci bezeme alanları arasında bağımsız bir şekilde duran birer kalp yaprak tapınağın tepe akroterinin iki yanında yer alır.

Kaşık kısmının ikinci bezeme alanı yukarıda da belirtildiği gibi, kaşığın kavisli bölümü üzerinde yer alır. Bezemenin merkezinde kazıma tekniğinde yapılmış iki dikey çizgi, altta iki kısa paralel çizgi üzerine bağlanır. Bunun iki yanında uçları kalp yaprakla sonlanan birbirine bağlı spiraller yer alır. Bu kalp yapraklarla sonlanan iki motifin de iki yanında uçları ok şeklinde dalgalı çizgiler bulunur. Merkezdeki bu bezeme şeması sağdan ve soldan yine kazıma tekniğinde yapılmış birer dikey çizgi sınırlar. Dikey çizgilerin altında iki kısa paralel çizgi daha yer alır. Ancak merkezde yer alan dikey çizgilerin aksine bu kısa çizgilerle bağlanmazlar. Kaşık kısmında yer alan son bezeme ögesi iki bölümlüdür. Kaşığı her iki kenardan sınırlayan bu bezeme şeması ikinci bezeme alanı boyunca birbirine bağlı ardışık spiraller şeklindeyken, tapınak tasviri bulunan birinci bezeme alanında merkezi noktalı bir birine bağlı baklava dilimlerinden oluşan banda bağlanır.

Bezeme sistemine bağlı olarak strigilisimizi diğer strigilislerden özgün kılan iki özelliğe burada değinmek yerinde olacaktır. Birincisi, birbirinden oldukça farklı bezeme öğelerinin bir arada verilmesi iken, ikinci strigilis sahibinin dini inancına ilişkin bize bilgi sunmasıdır. Yukarıda detaylı bir biçimde tanımlanan bezeme öğelerine bakıldığında strigilis üzerinde basit dalgalı çizgiler, bitkisel motifler, geometrik desenler, yıldızlar, mimari tasarım ve figüratif sahnelerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Strigilis üzerinde neredeyse boş yer bırakılmayacak derecede oldukça birbirinden farklı bezeme öğelerinin yapıldığına şahit olmaktadır. Gerek literatür gerekse müze araştırmalarımıza dayanarak bu derece zengin ve birbirinden farklı bezeme öğelerini üzerinde barındıran bir strigilisin varlığına ulaşabilmiş değiliz. İstisnai örnekleri olmakla birlikte, strigilis üzerine betimlenen sahnelere bakıldığında bunların genellikle her kesime hitap edebilecek bezeme veya figüratif sahneler oldukları görülmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, örneğimizin üzerinde bir tapınağın girişinde, sağında ve solunda ikişer yıldızın bulunduğu bir yılan yer almaktadır. Yıldız ve yılanın Dioskurlar ile bağlantılı olduğu⁵⁶ ve tapınağın da içinde yer aldığı bu üçleme doğal olarak strigilis sahibinin bu inanca sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Strigilisin genel uzunluğu, kulp uzunluğunun iki katından biraz fazla olup, Kotera-Feyer'in oranlama sistemine göre 1: 2-3 oranına sahiptir. Dikey forma sahip olan bu strigilis tipinin MÖ 1. yüzyılda farklı şekillerde karşımıza çıktığı ve daha sonraki süreçte yaygınlaştığı görülmektedir⁵⁷. Kulp ve kaşık kısmında görülen bu farklılıklar Roma Dönemi strigilislerini birbirinden ayırt etmemizi sağlamaktadır. Kaşığın uç noktası aşağı, yukarı ya da düz devam edebilmektedir. Bu formda kulp, parmakların arasında geçebileceği kadar geniş açılı değil, daha çok tutamak görevini görmektedir. Örneğimiz ile form ve bezeme açısından birebir

⁵⁶ Tosun 2015, 4-5.

⁵⁷ Kotera-Feyer 1993, 141.

örtüşen bir örnek bulunmamakla birlikte kulp, kaşık ve genel yapısı dikkate alınarak benzerleri bulunabilmiştir⁵⁸. Benzer örneklere bakıldığında MS 1. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar geniş bir zaman diliminin kullanıldığı, hatta Roma Dönemi olarak geçiştirilen örneklerin de olduğu görülmüştür. Her durumda gerek “Dikey Form” yapısı, gerek benzer örnekler ve gerekse kulp kenarlarının içe doğru kıvrılması 5 no’lu strigilisin Augustus Dönemi’nden daha erken olamayacağını göstermektedir. MÖ 1. yüzyılda ortaya çıkan bu formun MS 1. yüzyılda yaygınlaştığı, yine aynı yüzyılda kaşığın arka kısmına bezeme yapma geleneğinin başlaması nedeniyle ve Zetinbağı örneğinden hareketle 5 no’lu strigilisi MS 1. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

6. No’lu Strigilis (Müze Env. No: 13/90/92) fig. 6

Strigilisin kaşık bölümüdür. Uç kısmı korunamayan kaşığın toplamda 3/2’si korunmuştur. Bronzdan yapılmış strigilisin korunan uzunluğu 12,0 cm, genişliği 3,4 cm, derinliği ise 1,7 cm’dir. Oldukça ince bir levhadan kesilmiştir. Derin bir yapıya sahip olan kaşığın üst kısmında bir adet delik bulunmaktadır. Kaşığın başlangıç yeri yarım daire biçiminde şekillendirilmiştir. Strigilisin ön kısmında, kulptan kaşığa geçiş dış bükey bir yiv ile sağlanmıştır. Bunun dışında kaşığın üzerinde herhangi bir bezeme ögesine rastlanmamıştır.

Gerek çalışma konusu oluşturan strigilislerden gerekse yaptığımız literatür araştırmasında bu örnek kadar ince cidarlı bir strigilise rastlanmamıştır. Sadece kaşık bölümü korunmuş olması itibariyle kesin olmamakla birlikte kaşığın yapısından yola çıkarak Feyer’in sınıflandırmasına göre bu strigilis parçasını “Dikey Form” kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Dikey form kategorisinde değerlendirilen strigilislerin en erken örneklerinin MÖ 1. yüzyıla ait olmaları, bu strigilisin de MÖ 1. yüzyıldan daha erkene gidemeyeceğini göstermektedir. Buna kaşın gerek strigilisin sadece kaşık bölümün korunmuş olması, gerekse benzer bir örneğinin bulunamamış olmasından dolayı 6 no’lu strigilisin üst zaman sınırına yönelik her hangi bir öneride bulunmak mümkün olamamıştır. Ancak bir tarihleme kriteri olmamakla birlikte yaptığımız araştırmalar neticesinde, MÖ 1. yüzyıla ait bu kadar ince cidarlı bir örnek bulunamamış, böylesine ince cidarlı örneklerin 5 no’lu örnekte olduğu gibi çoğunlukla MS 1. yüzyıla ait oldukları görülmüştür. Dolayısıyla kesin olmamakla birlikte söz konusu örneğimiz için önerebileceğimiz tarih MS 1. yüzyıldır.

⁵⁸ Richter – Litt 1915, 296, no. 859, 860; Wiseman – Mano-Zissi 1972, pl. 87, fig. 28; Maaß 1979, 70, no. 42; Yalman 1990, 410, res. 26; Sevinç – Treister 2003, pl. 11 fig. 90; Bolla – Buonopane 2010, fig. 4, 5; Bassi – Buonopane 2011, fig. 9; Kakish 2015, fig. 2-4.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma konumuzu oluşturan altı adet strigilis Efes Müzesi'ne çeşitli tarihlerde satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Bu strigilislerden beşi (1-5 no'lu örnekler) tama yakın korunurken, biri (6 no'lu örnek) strigilisin kaşık bölümünden oluşmaktadır.

Strigilislerin yapıldığı malzemeye bakıldığında çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Biri demir, biri bakır ve dört tanesinin ise bronzdan yapıldığını görmekteyiz. Bu durum erken dönemlerin aksine Roma Dönemi strigilislerinde belirli bir malzemenin tercih edilmediğini göstermesi açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Strigilislerin boyutlarına bakıldığında ise ortalama 15 ile 28 cm arasında değiştikleri görülse de 15 cm uzunluğunda olan 4 no'lu strigilisin minyatür oluşu gözden kaçmamaktadır. Bu örneğimizin minyatür yapısı, Peleponessos'da olduğu gibi⁵⁹ bir çocuk veya bebek mezarından ele geçtiği fikrini uyandırır da, vücudun belirli bölgelerini temizlemek için bilinçli olarak bu boyutta üretilmiş olabileceği de göz ardı edilmemelidir. 4 no'lu örneğe rağmen ölçü bakımından örneklerimizin genel anlamda strigilis uzunluklarıyla paralellik arz ettikleri belirlenmiştir.

Strigilislerin kulpları üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda kronolojik bir gelişimin olmadığı yargısına varılmış, farklı tiplerin olduğu görülmüştür. Bu durum Yunan strigilislerinin kulplarında görülen kronolojik gelişimin, Roma Dönemi'nde yaşanmadığını göstermesi açısından anlamlıdır. Bununla birlikte bu çalışma ile strigilis kulpları üzerine tespit ettiğimiz önemli bir husus kulp kenarlarının içe doğru bükülmesidir. Diğer merkezlerde ele geçen ve yayınlanan strigilisler üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda kulp kenarlarının içe doğru bükülmesi tekniğinin ilk defa Augustus Dönemi'yle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu saptama ile kronolojik gelişimi biraz daha ileriye MS erken 1. yüzyıla taşımak mümkün olmuştur. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere strigilis kulbunun yuvarlak yapıdan dörtgen yapıya geçiş sürecinde herhangi bir gelişimin yaşanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma konumuzu oluşturan ve kulba sahip 1-5 no'lu strigilislerden 2-5 no'lu örneklerin klasik formdaki dörtgen kulplara sahip olduğu ve 1 no'lu strigilisin ise kareye yakın bir profil veren sap olduğu görülmüştür. Klasik tipteki kulplara sahip bütün örneklerin kulp tepesinin düz verildiği, yani kulbun ön kısmından tepe noktasına geçişin metalin bükülmesinin verdiği eğim dışında neredeyse 90 dereceyle sağlandığı görülmektedir. Ayrıca kulplar üzerinde yapılan incelemeler sonucundan varılan bir diğer sonuç ise kulpların cephe ve profil genişlik ölçülerinin neredeyse eşit olduğudur. 1 no'lu örnekte cepheden 1,2 cm, profilden 1,0 cm, 2 ve 3 no'lu strigilislerde hem cepheden hem de profilden 1,6 cm, 4 no'lu örnekte cepheden 1,7 cm, profilden 1,8 cm, 5 no'lu

⁵⁹ Kotera-Feyer 1993, 101.

örnekte ise hem cepheden hem de profilden 2,4 cm olarak ölçülmüştür. Olasılıkla bu eşitlik, elin strigilis kulbunu rahat bir biçimde kavramasını sağlamaya yöneliktir. Oluşturulan bu dörtgen yapı, kulp açıklığının daralmasını ve böylelikle kulbun kulp olmaktan ziyade sap işlevini almasını da beraberinde getirmiştir.

Çalışma konumuzu oluşturan strigilisler üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda tespit ettiğimiz önemli bir husus strigilisin eklenti bölümünün kullanılmamış olmasıdır. Efes Müzesi örnekleri ışığında yaptığımız literatür araştırmalarıyla, strigilis kulbunun bükülerek arka kısımda kaşığa bağlantıyı sağladığı bölümün Roma Dönemi öncesine ait strigilislerin hepsinde (istisnai örnekleri ileride çıkabileceği unutulmamakla birlikte) kullanıldığı sonucuna ulaşmış bulunmaktayız. Ancak Roma Dönemi örneklerinde Efes örneklerinde olduğu gibi neredeyse hiçbir zaman kullanılmadığı görülmektedir.

Tipolojik açıdan yaptığımız incelemeler sonucunda genel form itibariyle iki tip, detaylarda ise üç farklı tip belirlenmiştir. Genel form itibariyle ele alınan örneklerden 1-4 no'lu strigilisler Kotera-Feyer'in belirlediği "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" kategorisine girmektedir. Örneklerden 5 no'lu strigilis yine Kotera-Feyer'in belirlediği "Dikey Form" kategorisine girmektedir. 6 no'lu strigilis ise sadece kaşık bölümünden oluşması ve benzer bir örneğinin bulunmaması nedeniyle şüpheleri beraberinde getirmiştir. Ancak kulp başlangıç yerinin çok az da olsa korunmuş olması sayesinde "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" kategorisinde olmadığını açıkça göstermekte ve formu "Dikey Form" kategorisine yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla kulp-kaşık birleşim yerinden yola çıkarak söz konusu 6 no'lu strigilis de "Dikey Form" kategorisine dâhil edilmiştir. Kotera-Feyer, belirlediği bu form yapılarının tarihsel olarak bitiş sınırlarını belirtmese de başlangıç ve kabaca yaygın oldukları yüzyılları belirtmiştir. Konu üzerine yaptığımız kapsamlı çalışmalar Kotera-Feyer'in tespitlerini çoğunlukla teyit etmekle beraber, "Ters Çevrilmiş S Profilli Form"un başlangıç tarihini güncellememiz gerektiğini göstermiştir. Bilindiği üzere yeni buluntuların ortaya çıkması ile daha önce sunulan öneriler de değişebilmektedir. Nitekim bu çalışma ile Kotera-Feyer'in "Ters Çevrilmiş S Profilli Form"un başlangıç tarihi için önerdiği MS 1. yüzyıl sonunu, Laodikeia'dan ele geçen bir örnek ışığında biraz daha erkene, Augustus Dönemi (MÖ 27-MS 14)'ne çekmek mümkün olmuştur.

Kotera-Feyer'in belirttiği yüzyıllar ve benzer örnekler dikkate alındığında "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" kategorisine dâhil ettiğimiz 1-4 no'lu strigilisler MS 2. yüzyıla, "Dikey Form" kategorisinde ele aldığımız 5 ve 6 no'lu strigilisler ise MS 1. yüzyıla ait olmalıdır.

Tipolojik açıdan örneklerimiz üzerinde yaptığımız incelemeler sonucunda hepsinin kaşık başlangıç kısmının yarım daireye yakın bir formda biçimlendirildiği görülmüştür. Ancak kulptan kaşık kısmına geçişte üç farklı tipin varlığı

belirlenmiştir. Birinci tipte (1 no'lu strigilis), birbirinden bağımsız olarak üretilen ancak sonradan birleştirilen strigilis sapından kaşığa geçiş kademeli verilerek "1" biçiminde sağlanmakta, ikinci tipte (2-5 no'lu strigilisler) kulptan kaşığa geçiş eğimli ve yumuşaktır. Üçüncü tipte (6 no'lu strigilis) ise kulptan kaşığa geçiş dış bükey bir yiv ile sağlanmaktadır. Detaylardan hareketle saptadığımız bu farklılıklar kronolojik bir gelişimi temsil etmemekte, strigilisin yapım tekniğiyle ilişkili bir durumdur.

Efes Müzesi'nde bulunan strigilislerin bezemeli örneklerinde bezemeler standart bir biçim ortaya koymakta ve bezemelerin kulpta ön, arka ve yanlarına, kaşığın ise dış kısmına yapıldıkları görülmektedir. Bu örnekler üzerinde kişi veya atölyeye işaret eden herhangi bir yazıt veya mühür izine rastlanmamıştır. Ancak genel itibariyle 5 no'lu strigiliste olduğu gibi oldukça zengin süslemelere sahip ünik bir örnek de bulunmaktadır.

Çalışma konumuzu oluşturan örneklerden 1, 2, 3 ve 5 no'lu strigilislerin birbirinden farklı bezemelere sahip olduğu, ancak kullanılan teknik açısından standart bir uygulamanın varlığı tespit edilmiştir. Her dört örnekte de dövme tekniği kullanılarak bezemeler yapılmıştır. "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" kategorisinde ele alınan 1-3 no'lu strigilisler bitkisel bezemelere sahipken, "Dikey Form" kategorisinde ele alınan 5 no'lu strigiliste ise yalnızca bitkisel unsurlar betimlenmemiş aynı zamanda bir yılan ve bir mimari yapı da betimlenmiştir. "Ters Çevrilmiş S Profilli Form" kategorisindeki bezemeli 1-3 no'lu örneklerden klasik tipteki kulba sahip 2 ve 3 no'lu strigilislerin hem kulp hem de kaşığın dış kısmında bitkisel bezemeler mevcut iken, sap biçimindeki kulba sahip 1 no'lu strigiliste ise sadece sap bölümünde bezemeler yer almaktadır.

Bezeme açısından en dikkat çeken örnek 5 no'lu strigilistir. Strigilisin kulbu üzerinde başlangıç ve bitiş kısımları kalp biçimindeki sarmaşık yapraklarıyla biten üç sıra halinde ardışık spiral motif yer almaktadır. Kaşığın dışında bitkisel ve geometrik desenlerin dışında bilindik Korinth tapınaklarından biraz daha farklı bir düzen arz eden bir tapınak ve tapınağa ait iki sütun arasında kazıma ile yapılan dört adet yıldız ile çevrelenmiş ağzı açık bir yılan betimi bulunmaktadır. Bütün bu bezemeler ile oldukça estetik bir görünüm kazanan strigilis olasılıkla özel bir sipariş üzerine yapılmış olmalıdır. Ancak üzerinde strigilis sahibini veya atölyeye işaret edecek herhangi bir bezeme veya damga bulunmamakla beraber, yılan ve yıldız motiflerinin Dioskurlar ile bağlantılı olması strigilis sahibinin dini inancına dair kanıt oluşturması açısından anlamlıdır.

Örneklerimizin dördünü (1-4 no'lu strigilisler) Kotera-Feyer tarafından "Ters Çevrilmiş S Form" veya Bónis tarafından "Pannonia Tipi" olarak isimlendirilen tip içinde değerlendirmek mümkündür. Ancak form açısından gerek Kotera-Feyer'in "Ters Çevrilmiş S Form"u gerek Bónis'in "Pannonia Tipi" gerekse Efes

örnekleri arasında her hangi bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Efes örnekleri ışığında yaptığımız literatür ve müze araştırmaları bu tipin Anadolu’da oldukça yoğun bir biçimde ele geçtiğini ortaya koymuştur. Kotera-Feyer’in bu tip ile ilgili sunduğu örneklerin azlığından dolayı Anadolu örnekleri ile Pannonia örnekleri arasında karşılaştırmalar yapılmış ve Anadolu ile Pannonia örneklerinin form açısından benzer olmalarına karşın bezeme açısından oldukça farklı oldukları görülmüştür. Pannonia örneklerinde genellikle gemi, kantharos, yunus ve balık motifleri gibi su veya Dionysos ile ilişkili betimler yer alırken, Anadolu örnekleri üzerinde bitkisel veya çizgisel bezemelerin hakim olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Pannonia’da ele geçen iki strigilis üzerinde Tarsuslu iki strigilis ustasının isminin yer alması Pannonia’nın Anadolu’dan strigilis ithal etmiş olabileceğini düşündürmüştür. Ancak ulaşabildiğimiz Anadolu örneklerinde Pannonia’da görülen bezeme öğelerinin yer almayışı bu tipin farklı bir varyasyonunun orada üretilmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Bu durum, en azından bitkisel bezemeye sahip olanların Anadolu’da üretilmiş olabileceklerini önermemize olanak sağlamaktadır. Elbette ki bu tip üzerine analizler yapılmadığı, atölyelere işaret eden damga veya yazıtlara sahip strigilisler bulunmadığı sürece bu tespitimiz bir öneriden öteye geçmeyecektir.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Abbasoğlu – Özdibay 2009 Abbasoğlu, H. – Özdibay, A., “Perge Kazı ve Onarım Çalışmaları 2007 Yılı Raporu”, KST 30/2, 483-502.
- Akman – Tosun 2012 Akman, A. – Tosun, A., “Attaleia Nekropolü (Eski Doğu Garajı - Halk Pazarı Mevkii) Kurtarma Kazısı 2010 Yılı Çalışmaları”, MKKS 20, 47-70.
- Akarsu v.d. 2011 Akarsu, S. – Akarsu, B. M. – Tırpan, A. A., Roma Dönemi’nden Ortaçağ’a Tıp Aletleri”, Lokman Hekim Journal 2011; 1 (3), 13-17.
- Akat-İslam – Aslan 2014 Akat-İslam, H. – Aslan, A., “Milet Nekropolü, Değirmen-tepe Mevkii Kazı Çalışmaları (2012-2013)”, MKKS 23, 377-396.
- Amandry v.d. 1972 Amandry, P. – Grandjean, Y. – Holtzmann, B. – Maffre, J.J. – Rougemont, G., “Collection de l’Ecole française d’Athenes”, BCH 96, 5-115.
- Amore 2005 Amore, M. G., Settlement and Burial in Apollonia and Its Area (Albania), Torino Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Torino
- Arslan v. d. 2012 Arslan, M. – Metin, M. – Cinemre, O. – Çelik, T. – Türkmen, M., “Juliopolis Nekropolü 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, MKKS 20, 177-214.
- Atik – Işın 2005 Atik, N. – Işın, M. A., “Tekirdağ/Karaevlialtı 2000, 2002, 2004 Yılları Kazı Çalışmaları”, KST 27/1, 47-59.

- Bal 2013 Bal, N., "Selmanlı Tümülüsü Kurtarma Kazısı", MKKS 22, 337-348.
- Bariş 2011 Bariş, Ş., Bolu Müzesi Bizans Dönemi Eserleri, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Başaran 2005 Başaran, S., "Enez (Ainos) 2004 Yılı Kazı, Onarım ve Koruma Çalışmaları", KST 27/2, 409-421.
- Başaran – Kasapoğlu 2013 Başaran, C. – Kasapoğlu, H., "Parion Kazısı Metal Buluntuları", III. ODTÜ Arkeometri Çalıştay - Türkiye Arkeolojisinde Metal: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar (ed. P. Ayter – Ş. Demirci – A. M. Özer), Ankara, 2013, 126-140.
- Başaran – Tavukçu 2006 Başaran, C. – Tavukçu, A. Y., "Parion Kazısı 2005", KST 28/1 609-629.
- Baykan 2015 Baykan, D., "Metal Finds from Nif-Olympus", Resent Studies on the Arvhaeology of Anatolia (ed. E. Laflı – S. Patacı), 41-48.
- Baykan 2010 Baykan, D., "Antik Çağ'da Strigilisin Ecza Amaçlı Kullanımı: Veriler ve Kanıt", Colloquium Anatolicum IX, 141-153.
- Bassi – Buonopane 2011 Bassi, C. – Buonopane, A., "Un deposito di bronzi dallo scavo archeologico di un edificio di età romana a Trento, via Zanella", Tra Protostoria e Storia. Studi in Onore di Loredana Capui, Roma, 413-429.
- Bogaers 1958-1959 Bogaers, J. E., "Enn Romeins askist uit Stein", BABesch 34, 197-209.
- Bolla – Buonopane 2010 Bolla, M. – Buonopane, A., "Strigili Del Museo Archeologico Di Verona", AquilNost LXXXI, 413-444.
- Bónis 1968 Bónis, É. B., "Emaillierte Palästra-Geräte aus Brigetio", FolA 19, 25-58.
- Borchhardt 1999 Borchhardt, J., "Bericht der Grabungskampagne in Limyra 1998", KST 21/2, 83-91.
- Borell 1991 Borell, B., Statuetten, Gefasse und Andere Gegenstände aus Metal, Im Anhang Grabfunde aus dem Tessin, Mainz am Rhein, German.
- Bridger – Kraus 2000 Bridger, C. – Kraus, K., "Römische Gräber in Xanten, Viktorstraße 21", BJB 200, 2000, 25-81.
- Comstock – Vermeule 1971 Comstock, M. – Vermeule, C., Greek, Etruscan and Roman bronzes in the Museum of Fine Arts[catalogue], Boston.
- Delemen 2004 Delemen, İ., Tekirdağ Naip Tümülüsü, İstanbul.
- De Ridder 1915 De Ridder, A., Les Bronzes Antiques du Louvre, Ernest Leroux, Paris.
- Doğan 2012 Doğan, T., Antandros Nekropolisi'nde Ele Geçen Strigilis Buluntuları, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

- Doğan 2015 Doğan, T., “Antandros Ölü Gömme Geleneğinde Strigilis: Tipolojik ve Kronolojik Gözlemler”, TÜBA-AR 18, 141-165.
- Duman – Baysal 2014 Duman, B. – Baysal, H. H., “Tripolis 2. Sezon Kazı ve Restorasyon Raporu: 2013”, KST 36/2, 633-650.
- Dusenbery 1998 Dusenbery, E. B., *The Nekropoleis, Samothrace*, 11, Princeton.
- Endoğru – Ünan 2011 Endoğru, M. – Ünan, S. “Samsun İli, İlkadım İlçesi, Dikilitaş Sokak Yeraltı Mezar Odaları Kurtarma Kazısı”, MKKS 19, 203-216.
- Fremersdorf 1926 Fremersdorf, F., “Weitere Ausgrabungen unter dem Kreuzgang von St. Severin in Köln”, BJB 131, 290-325.
- Gaitzsch 2005 Gaitzsch, W., *Eisenfunde aus Pergamon: Geräte, Werkzeuge und Waffen. Pergamenische Forschungen 14*, Berlin.
- Gui – Cociş 2014 Gui, M. – Cociş, S., “Millefiori Inlaid Hilts, Strigil Handles, or What?”, *Ephemeris Napocensis XXIV*, 257–276.
- Güneş 2008 Güneş, M.Y., “Bolu İli, Merkez İlçe, Tabalar Mahallesi 8 Pafta, 118 Ada, 32 Parseldeki Kurtarma Kazısı 2005”, MKKS 17, 75-89.
- Gürbüz 2006 Gürbüz, M., *İdyma’daki Hellenistik Dönem Oda Mezarı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla*.
- Homolle 1908 Homolle, T., *Fouilles de Delphes*, Paris.
- Işık 1996 Işık, F., “Patara 95”, KST 18/2, 191-219.
- Işık 1998 Işık, F., “Patara 1997”, KST 20/2, 159-179.
- Işık 2001 Işık, F., “Patara 2000”, KST 23/1, 397-413.
- Işık 2003 Işık, F., “Patara 2002”, KST 25/1, 87-103.
- Kadioğlu v.d. 2012 Kadioğlu, M. – Adak, M. – Özbil, C. – Yalçın, D. Ö. – Polat, Y., *2010 Yılı Teos Kazı Raporu (İlk Sezon)*, KST 33/3, 429-460.
- Kakish 2015 Kakish, R., “A Strigil from Roman Jordan: Evidence for Personal Care (Case Study)”, *MAA 2/15*, 63-70.
- Karabay – Çamoğlu Günaydın 2013 Karabay, N. – Çamoğlu Günaydın, B., “Pınarkent Nekropol Alanı Kurtarma Kazısı 2011”, MKKS 21, 73-94.
- Karlsson v.d. 2012 Karlsson, L. – Bild, J. – Henry, O., “Labraunda 2010”, KST 33/3, 191-208.
- Kasapoğlu 2008 Kasapoğlu, H., *Parion Nekropolü 2006 Yılı Seramik Buluntuları, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum*.
- Kızıl Kızıl, A., “1990-2005 Yılları Arasında Milas’da Kurtarma Kazıları Yapılan Mezarlar ve Buluntuları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Die Karer und die Anderen* (ed. F. Rumscheid), *Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. bis 15. oktober 2005*, 359-377.
- Konak-Tarakçı – Selçuk 2013 Konak-Tarakçı, S. – Selçuk, T., “Batı Liman 1205 Parsel Kurtarma Kazısı 2011”, *MüzeKKS 21*, 185-198.

- Korfmann 2005 Korfmann Manfred Osman, "2004 Yılı Troia Kazı Sonuçları", KST 27/2, 161-175.
- Kotera-Feyer 1993 Kotera-Feyer, E., Die Strigilis, Peter Lag, Berlin.
- Küçükgüney – Tunç Altun 2008 Küçükgüney, Z. – Tunç Altun, A. P., "İDÇ Liman Kurtarma Kazısı (İzmir İli, Aliğa İlçesi, Çakmaklı Köyü, Kendirci Mevkii, 613 ve 68 Parsellere ait)", MKKS 17, 53-75.
- Maaß 1979 Maaß, M., Griechische und römische Bronzewecke der Antikensammlungen, München.
- Oransay 2006 Oransay, A. B. S., Arykanda Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Madeni Buluntular ve Madencilik Faliyetleri, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Öğün 1983 Öğün, B., "Kaunos Kazıları", KST 5, 239-241.
- Pedersen 1999 Pedersen, P., "Investigations and Excavations in Hallikarnassos in 1998", KST 21/2, 305-315.
- Polat 2002 Polat, G., "Antandros 2001 Yılı Kazıları", KST 24/2, 21-31.
- Polat – Polat 2003 Polat, G. – Polat, Y., "Antandros 2002 Yılı Kazıları", KST 25/2, 453-462.
- Polat v.d. 2007 Polat, G. – Polat, Y. – Yağız, K. – Küçük, T. – Zunal, O., "Antandros 2006 Yılı Kazıları", KST 29/2, 455-477.
- Pottier v.d. 1887 Pottier, E. – Reinach, S. – Veyries, A., La Néropole de Myrina, Paris.
- Richter – Litt 1915 Richter, G. M., Litt, D., Greek, Etruscan and Roman Bronzes, The Gilliss, New York.
- Sevinç – Treister 2003 Sevinç Nurten, Treister Mikhail, "Metalwork From The Dardanos Tumulus", Studia Troica 13, 215-260.
- Schneider 2004 Schneider, E. E., "Excavation and Resarch ad Elaussa Sebaste: The 2003 Campaign" KST 26/2, 181-193.
- Stupperich 1992 Stupperich, R., "Zweiter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos im Sommer 1990", AMS 5, 1-33.
- Steinhart – Wirbelauer 2000 Steinhart, M. – Wirbelauer, E., "Par Peisistratou. Epigraphische Zeugnisse zur Geschichtenden Schenkens", Chiron 30, 255-289.
- Stupperich 1993 Stupperich, R., "Dritter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos in Sommer 1991", AMS 10, 1-36.
- Stupperich 1996 Stupperich, R., "Vierter Vorbericht über die Grabung in der Westtor-Nekropole von Assos in Sommer 1992", AMS 21, 1-33.
- Summerer v.d. 2010 Summerer, L. – Remy, B. – Barat, C. – Dalaison, J. – Delrieux, F., "2008 Pompeiopolis Yüzey Araştırması", AST 27/1, 25-36 .
- Şahin 2010 Şahin, F., Patara Metal Buluntuları, Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

- Şimşek 2007 Şimşek, C., “2006 Laodikeia Yılı Antik Kenti Kazıları”, KST 29/3, 99-123.
- Şimşek 2011 Şimşek, C., Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları), Laodikeia Çalışmaları, İstanbul.
- Tavukçu 2006 Tavukçu, Z., Parion Nekropolü 2005 Yıllı Buluntuları, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Tosun 2008 Tosun, A., “Lara-Fener Mahallesi 1975 Sokak, 5745 Ada, 15 Parsel Mezar Kurtarma Kazısı”, MKKS 17, 89-103.
- Tosun 2015 Tosun, M., “Fethiye Müzesi’ndeki Dioskurlar ve Tanrıça Tasvirli Adak Stellerinin İkonografik, Epigrafik ve Tipolojik Özellikleri”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1, 1-29.
- Tosun – Yalçınsoy 2010 Tosun, A. – Yalçınsoy, H., “Doğu Garajı-Halk Pazarı Mevkii-Attaleia Doğu Nekropolü Kurtarma Kazısı 2008 Yılı Çalışmaları”, MKKS 18, 135-158.
- Tuchelt 1988 Tuchelt, K., “Bericht Über Die Arbeiten Der Didyma-Grabung’ 1987”, KST 10, 29-37.
- Tulunay 2011 Tulunay, E. T., “Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi:2009 Yılı Kazısı”, KST 32/3, 405-423.
- Uçankuş 1980 Uçankuş, H. T., “Kyme Kurtarma Kazısı 1979”, KST 2, 139-149.
- Utili 1999 Utili, F., Die archaische Nekropole von Assos, AMS 31, Bonn.
- Vagalinski 1993 Vagalinski, L.,”Strigiles de l’époque romaine sur le territoire de la Bulgarie contemporaine (in bulgarian)”, ArheologijaSofia XXXV/ 2, 22-35.
- Vagalinski 1995 Vagalinski, L. F., “Roman Bronze Strigils and Rings for them Thrace”, Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen 1992 (Nijmegen 1995), S. T. A. M. Mols – A. M. Gerharti-Witteveen – H. Kars – A. Koster – W. J. Th. Peters – W. J. H. Willems (eds), 435-443.
- Wiseman – Mano-Zissi 1972 Wiseman, J. – Mano-Zissi, D., “Excavations at Stobi, 1971”, AJA 76/4, 407-424.
- Yalman 1990 Yalman, B., “Edincik-Zeytinbağı Levhalı Mezarları ve Buluntuları”, TürkTKB 10/1, 397-413.
- Yaraş 2001 Yaraş, A., “2000 Yılı Allanoi Kazısı”, KST 23/1, 463-478.
- Yaraş 2004 Yaraş, A., “Die >>Koca Kuru Tepe<< - Nekropole bei Bergama”, IstMitt 54, 227-242.
- Yaraş v. d. 2007 Yaraş, A. – Baykan, D. – Karaca, E., “2006 Yılı Alionai Kazısı”, KST 29/2, 71-85.
- Zoroğlu 1990 Zoroğlu, L., “Kelenderis 1989 Yıllı Kazısı”, KST 12/2, 301-323.
- Zoroğlu – Arslan 1998 Zoroğlu, L. – Arslan, N., “Kelenderis 1997 Yılı Kazı Çalışmaları”, KST 20/2, 457-463.

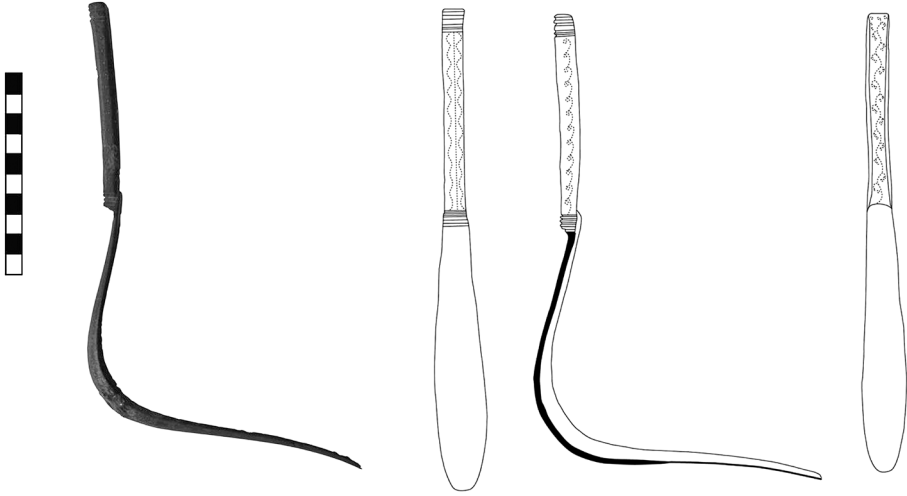

Fig. 1 1 no'lu Strigilis.

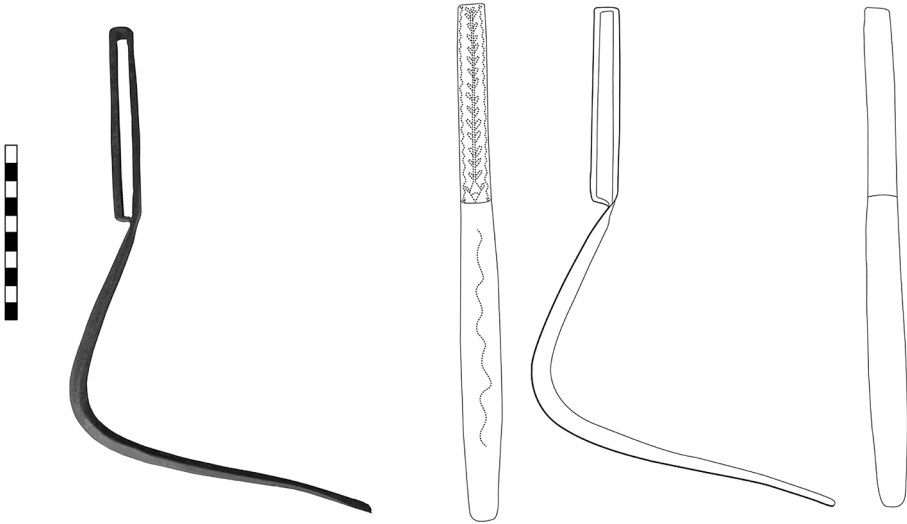

Fig. 2 2 no'lu Strigilis.

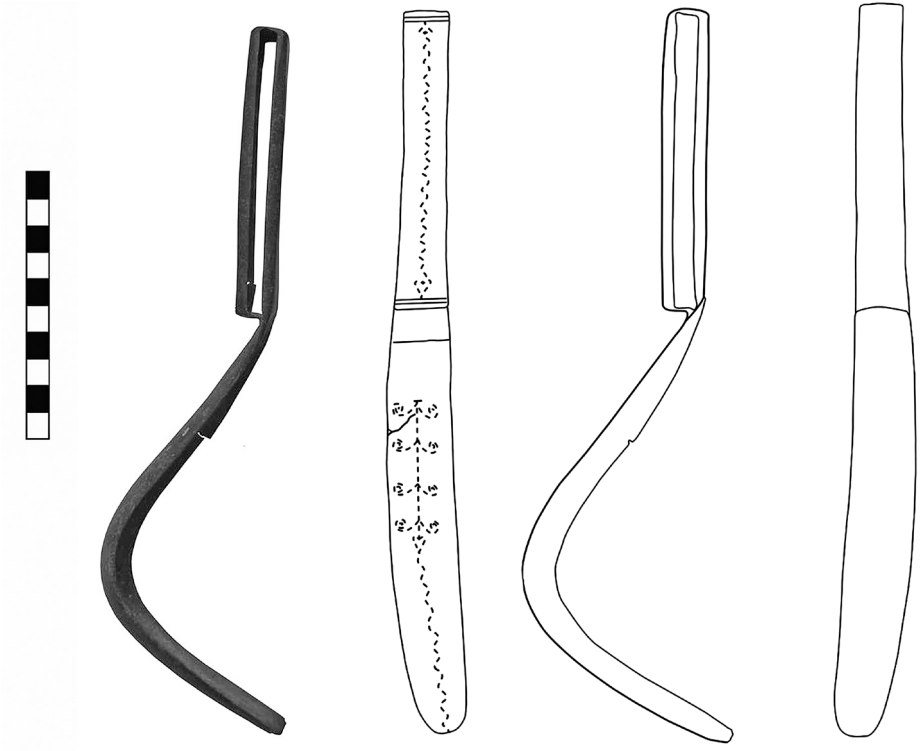

Fig. 3 3 no'lu Strigilis.

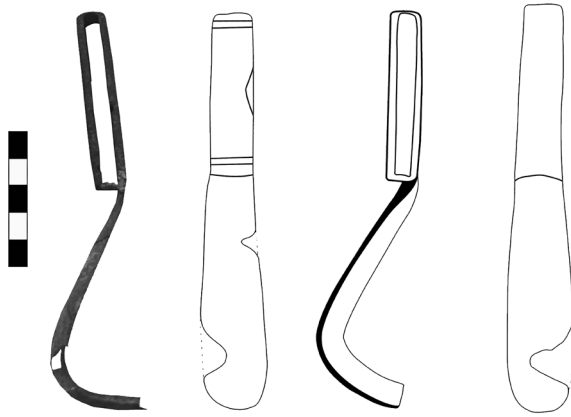

Fig. 4 4 no'lu Strigilis.

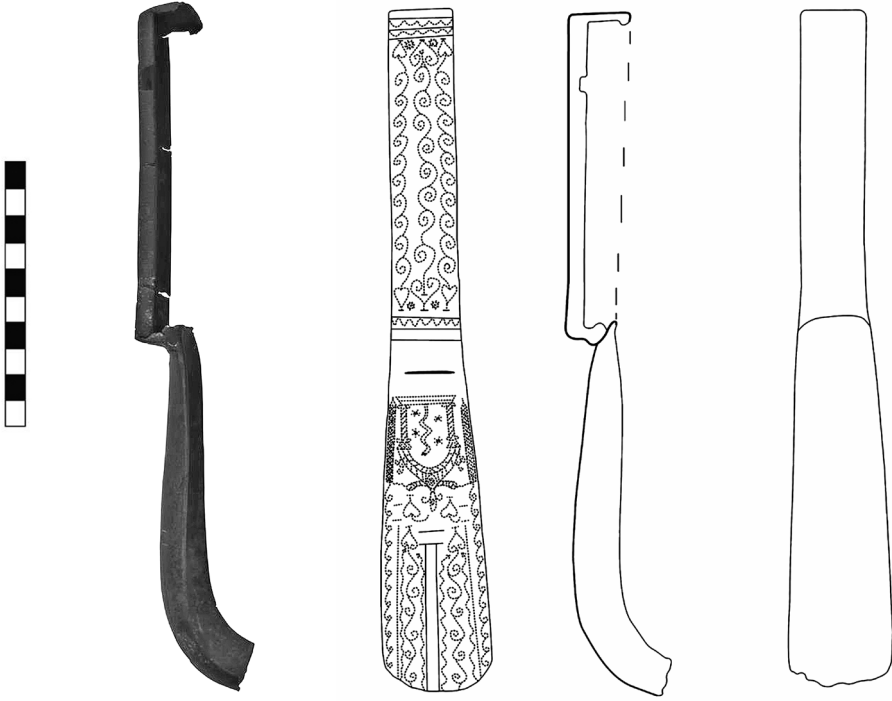

Fig. 5 5 no'lu Strigilis.

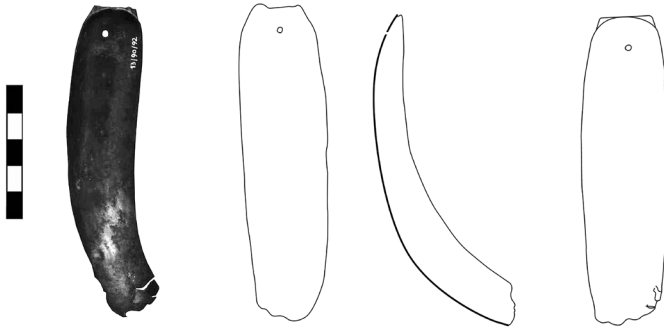

Fig. 6 6 no'lu Strigilis.

